

Ako novinári overujú informácie

Jonila Godole, PhD

V minulosti zohrávali novinári ústrednú úlohu pri formovaní verejnej diskusie v demokraciách. Robili to tak, že rámcovali rôzne aktuálne udalosti alebo udalosti, ktoré sa stali v minulosti. Novinári môžu byť neutrálnymi sprostredkovateľmi alebo môžu interpretovať fakty tak, že sa odchyľujú od pravdy. Najmä v časocho virtuálnej reality a obsahu vytváraného používateľmi v interakcii s publikom je rozdiel v spravodajstve spôsobený transparentnosťou a overovaním faktov. Niekoľko tipov, ako to dosiahnuť, nájdete v tomto článku.

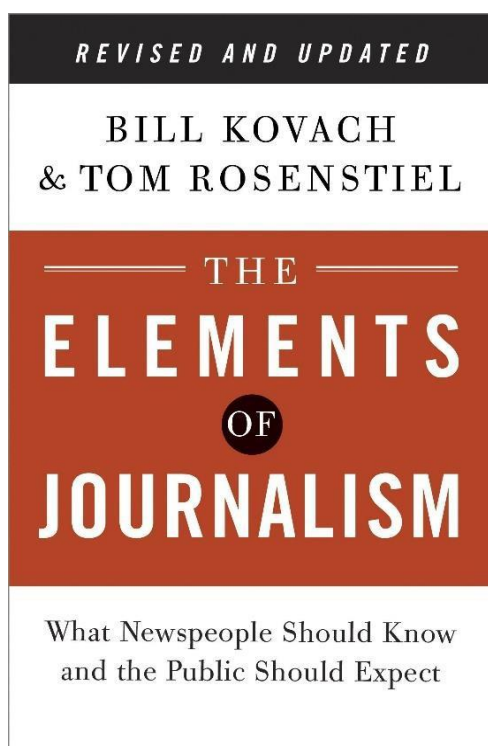
Bill Kovach a Tom Rosenstiel vo svojej knihe *The Elements of Journalism* napísali, že podstatou žurnalistiky je „disciplína overovania“. To sa však ľahšie povie, ako urobiť. Rôzne postupy overovania sa líšia nielen v závislosti od agendy redakcie alebo samotného novinára, ale aj v závislosti od profesionálnej kultúry prostredia, v ktorom sa žurnalistika vykonáva. Napríklad v postkomunistických krajinách je pre spoločnosť charakteristická malá dôvera v politické strany, vo verejné inštitúcie a nechť zúčastňovať sa na politickom rozhodovaní. V týchto podmienkach preberá dominantnú úlohu žurnalistika. Médium je kanál, cez ktorý sa prenášajú politické myšlienky, a novinár je sprostredkovateľom medzi politikou a spoločnosťou. Novinári sa stávajú aktívnymi činiteľmi politiky. Dokonca aj v spoločnostiach s rozvinutou demokraciou vedie novinárov potreba získavať informácie k tomu, aby nadväzovali vzťahy s politikmi ako so svojimi zdrojmi. Tento typ dohody je symbiotický a všetky zúčastnené strany z neho profitujú. Verejnosť, ktorá hľadá nezávislé informácie, však týmto vzťahom stráca.

Rôzne štúdie ukazujú, že aj napriek problémom majú novinári tendenciu overovať informácie. Nemôžete však od nich očakávať, že budú kontrolovať každý fakt, ako keby boli vedci, a predovšetkým novinári musia dodržiavať termíny. Walter Lippmann, jeden z najvplyvnejších spisovateľov a reportérov v Spojených štátoch, zdôrazňoval, že novinári by sa mali pri overovaní informácií riadiť vedeckým prístupom. Problém s overovaním správ spočíva v tom, že neexistuje žiadne jednoznačné pravidlo, podľa ktorého by sa malo postupovať.

Každá redakcia má svoj vlastný model a každý novinár má aj svoju individuálnu disciplínu overovania. Práve disciplína overovania informácií odlišuje žurnalistiku od propagandy, fikcie, umenia a zábavy.

Autori propagandy si vyberajú fakty alebo si ich vymýšľajú, aby slúžili konkrétnemu účelu a manipulovali cieľovú skupinu, ktorú si vyberú. Na druhej strane autori literatúry alebo umenia používajú informácie a fakty na prezentáciu pravdy osobnejším spôsobom. Autori zábavy a predstavení sa zameriavajú na aspekty, ktorých cieľom je pobaviť publikum.

Obálka *The Elements of Journalism, Revised and Updated 3rd Edition: What Newspeople Should Know and the Public Should Expect* (čo by mali novinári vedieť a čo by mala verejnosť očakávať), 2014. [prístup 8. apríla 2021]. Dostupné na Amazon: [https://images-](https://images-na.ssl-images-amazon.com/images/I/71DvczheCzL.jpg)

Tretie vydanie významnej knihy s názvom *The Elements of Journalism* od Billa Kovacha a Toma Rosenstiela (Three Rivers Press, New York, 2014).

Ak sa vrátíme k verifikácii ako základnej disciplíne žurnalistiky, Kovach a Rosenstiel okrem iného poukazujú na tieto prvky verifikácie ako najdôležitejšie: nepridávať nič iné ako fakty, neklamať a nemanipulovať publikum a byť čo najtransparentnejší, pokiaľ ide o metódy a motívy.

Pozrime sa na konkrétne príklady toho, ako tieto prvky ovplyvňujú novinárov pri informovaní o súčasných a historických udalostiach.

Nevymýšľajte si a nepridávajte veci, ktoré sa nestali.

V senzačnej alebo bulvárnej žurnalistike sa naratívna fikcia už desaťročia využíva na informovanie o udalostiach, ktoré nie sú predmetom fikcie. Týmto spôsobom sa tvorcovia snažia získať pozornosť publika. V zásade platí, že ak si nemôžeme overiť fakty, potom sa radšej vzdáme uverejnenia článku. Posledný príklad, keď novinár miešal fikciu s faktami na úkor pravdy, je z roku 2018. Redaktor prestížneho nemeckého týždenníka *Der Spiegel* Claas Relotius uverejnil správu o hranici medzi Mexikom a USA, v ktorej bolo mnoho vymyslených dialógov a úryvkov z rozhovorov. To zaujalo kolegov, ktorí sa zaoberajú overovaním článkov pred ich uverejnením. Po preverení viac ako 60 článkov, ktoré uverejnil v časopise, sa zistilo, že väčšina z nich bola buď vymyslená, alebo obsahovala zmanipulované fakty, takže jeho čitatelia boli oklamani.

Autor: Klaus Stuttmann [prístup 8. apríla 2021].
Dostupné na *Der Tagesspiegel*/GmbH:
<https://www.tagesspiegel.de/gesellschaft/medien/betrugsaffaere-um-spiegel-reporter-ein-fall-relotius-darf-sich-nicht-wiederholen/23780530.html>

↑ Kresba s rozbitým zrkadlom na obálke *Der Spiegel* (nem.: zrkadlo), ktorá ilustruje jeho pád po škandále s novinárom Claasom Relotiusom.

V čase krízy alebo pandémie, ako je Covid-19, sa na sociálnych sieťach šíri množstvo falošných správ a konšpiračných teórií. Správy sa dopĺňajú neoverenými informáciami a šíria sa na Twitteri, Instagrame a Facebooku, pričom samotní novinári nemajú veľa času na overovanie zdrojov.

Takéto správy kolujú o vakcínach, o prospešnosti rúšok, rôznych liekoch, nedostatku v supermarketoch a počte úmrtí. Samozrejme, široká verejnosť nie je školená na overovanie zdrojov a analýzu toho, kto a s akým cieľom správy zverejňuje. Preto je potrebné, aby si novinári v čase krízy zachovali profesionalitu viac ako kedykoľvek predtým.

Nemanipulujte.

Žurnalistika sa v totalitných režimoch stala spoľahlivým spojencom v procese propagandy a manipulácie. Novinári už neboli lojálni voči čitateľom, ale voči diktátorskému režimu. Napríklad v Albánsku trvala komunistická diktatúra od novembra 1944 do marca 1991. Obraz komunizmu sa vytváral na základe informácií a príbehov, ktoré prinášala tlač a ktoré nezodpovedali smutnej realite. Extrémna chudoba sa maskovala v televíznych správach a v dokumentárnych filmoch sa opisovali falošné úspechy a manipulované údaje o hospodárskom raste. Počas albánskej diktatúry bola takmer tretina obyvateľstva uväznená, vyhnaná, popravená či prenasledovaná. Novinári boli svedkami tejto zničujúcej politiky, ale nesmeli informovať o pravde. Kto sa postavil proti systému, bol potrestaný a následky znášala aj jeho rodina. Veľká časť spoločnosti síce prežívala realitu, ale mala málo informácií o skutočných zločinoch totalitného režimu. Keď sa s týmto rozmerom oboznámila po nastolení demokratického systému v 90. rokoch, nemohla tomu uveriť.

Budte transparentní.

Transparentnosť umožňuje verejnosti posúdiť pravosť informácií, motívy autora a spôsob, akým hľadal a zhromažďoval fakty. V časoch falošných správ na jednej strane technológie umožňujú rýchlejšie overiť nepresnosť informácií, na druhej strane 24-hodinový cyklus správ núti novinárov neustále publikovať a neposkytuje im dostatok času na hĺbkové spravodajstvo.

Výzvou pre redakciu spravodajstva aj pre divákov zostáva skutočnosť, že audiovizuálna produkcia (fotografie a videá) sa dá technicky zmanipulovať takým presvedčivým spôsobom, že sa dá len ťažko overiť pomocou jednoduchých programov na kontrolu faktov. Staré videá sa dnes hojne používajú na ilustráciu nových udalostí, čím mätú verejnosť. To bolo pozorované počas zemetrasenia v Albánsku v novembri 2019, kde prišlo o život 51 ľudí. Na ilustráciu následkov zemetrasenia boli použité fotografie a videá z podobných katastrof v iných krajinách. Na mnohých fotografiách sa objavili aj zástupcovia vlády a miestnej samosprávy, ktorí rozdávali pomoc postihnutým rodinám. Neskôr sa však potvrdilo, že tieto fotografie boli staré a slúžili len ako ilustrácie, pričom to nebolo verejnosti jasne oznámené. Väčšina tradičných a online médií sa tiež stala obeťou audiovizuálneho materiálu, ktorý zverejnili rýchlo a bez predchádzajúceho overenia.

RAPSHQIP @rapshqipcom, As emotional as it can be...
26. 11. 2019 [prístup 8. apríla 2021]. Dostupné na Twitteri:
<https://twitter.com/rapshqipcom/status/1199342804608016385>

Nahrávka z roku 2016, ktorú na Twitteri zverejnil používateľ albanianmilitary, sprevádzala správy o zemetrasení v Albánsku v roku 2019.

Na záver: **V čase, keď sa reportérom na webe môže stať každý, novinár preberá úlohu moderátora fóra, zatiaľ čo publikum už nie je len konzumentom, ale aj producentom.** Preto si dnes viac ako kedykoľvek predtým overovanie vyžaduje prístup využívajúci vedeckú exaktnosť na získanie správnych faktov.

Preklad: Ústav pamäti národa (ÚPN)